

המדובר שם אודות מחלה הנפוצה כיום בעופות, הגורמת להיווצרות ליחה בריאות, בשלב מסוים של המחלה הליחה מצטברת בבשר הריאה באופן ניכר. ודעות הפוסקים חלוקים לכאן ולכאן, יש המקלים כל עוד אין ריעותא גדולה בריאה, וכנ"ל, ויש אוסרים בכל אופן שהצטברה ליחה בחלק ניכר מהריאה – מחשש קלקול הסמפונות, או מחשש שמא נפגם הקרום ונתמסמס במקומות מסוימים – ע' מנחת יצחק ח"ה ו; קנה בשם מג; שבט הלוי ח"ב יד, ד; טו; ציץ אליעזר ח"א נ; אבן ישראל – שחיטה ז).

שינוי מראה בריאה, הבא כתוצאה ממוגלה – כשר. ואולם דעת התבואות-שור ועוד, שזה רק אם נעלם המראה הפוסל ע"י הורקת המוגלה, אבל אם נשאר מראה פסול, הרי שכבר שלט הפגם בעור ואסור. ובעוף אי אפשר לבדוק אם נשתנה המראה ע"י הורקת המוגלה. וכיון ששאלות כאלו ישנן למאות, וההפסד גדול, על כן יש לסמוך בשעת הדחק על הסוברים שאפילו שלט המראה בעור, כיון שמקורו משום המוגלה – כשר. (ומראה השחרות ברוב הפעמים נוצר מחמת הדם הנקשר מתחת). ואולם אם בנוסף לכך יש גם סירכה, כאשר הדבר מצוי, יש כאן 'תרת' לריעותא' כיון שא"א לבדוק מקור שינוי המראה. וגם לרוב רואים נקבים שקשה לתלותם במשמוש הטבחים. (עפ"י שבט הלוי ח"ב יד, ג; טו).

גוש קשה בריאה; גידול:

אם מראה הריאה נוטה למראה בשר העוף, או למעיים ולזפק, וכדומה – יש לאסרו. אין בו שינוי מראה הפוסל – אם הגידול נמצא סמוך לקרום, אפילו בכל שהוא – יש לאסור מספק, משום אטום בריאה. ואם הוא בתוך בשר הריאה ואינו סמוך לקרום, וגם אין בו שינוי מראה הפוסל – יש להכשיר. (אור לציון יו"ד ב).

דף מח

זעלו בני עסיא ג' רגלים ליבנה – שהיו תלמידי חכמים נקבצים לשמוע דרשה, הלכות חג בחג. (וכיון שיבנה היה מקום הסנהדרין, היו מתקבצים שם. ר"ן). ובתשובות הגאונים מצאתי, כל אותם רגלים שהוזכרו אצל האמוראים, היינו יום שמת בו אדם גדול קובעים אותו לכבודו, ומדי שנה בשנה כשמגיע אותו יום, מתקבצים ת"ח מכל סביביו ובאים על קברו עם שאר העם להושיב ישיבה שם. (עפ"י רש"י יבמות קכב. וע"ע בתוספתא פרה ז, ד מקוואות ד, ד).

'אמר רב יוסף בר מניומי אמר רב נחמן: ריאה הסמוכה לדופן אין חוששין לה, העלתה צמחים – חוששין לה. מר יהודה משמיה דאבימי אמר: אחד זה ואחד זה חוששין לה' – לאו דוקא ריאה הדבוקה כולה לדופן, אלא גם סירכא הדבוקה בה ובדופן בכלל 'ריאה הסמוכה לדופן'. (חדושי הרמב"ן וש"ר). הר"ן באר מחלוקתם בדרך זו; לפי דעת הראשונים הסוברים שהסירכא מעידה על נקב שקדם לה – לרב נחמן הרי הנחה זו נידונית כספק, שמא היה שם נקב שמא לא היה, הלכך בהצטרף ספק נוסף, שמא סירכא זו באה מחמת הדופן ולא מחמת הריאה – הרי לנו ספק ספקא לקולא. (וכשעלו צמחים בריאה – יש להניח שהסירכא מחמת הריאה). ואילו אבימי דן את הסירכא כדין נקב ודאי, ואין לנו אלא ספק אחד, ולחומרא.

ולדעת הסוברים שאיסור סירכא משום שהיא מעותדת להתפרק ולנקב – יש לפרש מחלוקתם, אם יש לנו לתלות שהסירכא מחמת הריאה ולא מחמת הדופן, מפני שהסירכות בה מצויות יותר, אם לאו.

על שיטות הראשונים השונות ופסק ההלכה בדין ריאה הסמוכה לדופן – ע' בשאלות ותשובות לסיכום שבסוף הספר.

(ע"ב) 'אמר להן: הן הכשירו שידעו מאיזה טעם הכשירו, אנן מאיזה טעם נכשיר...'. – הרמב"ן פרש (דלא כרש"י) כפי המשמעות הפשוטה של הלשון, הם יודעים טעם שלהם להתיר, אבל אנו שלא ירדנו לסוף דעתם היאך נכשיר בלא בדיקה לכל הפחות. ולפי זה לדעת החכמים שהכשירו, אפילו בדיקה אין צריך. ואולם אנחנו נוקטים להלכה שצריך לבדקה, הלכך אם אינה באה שלמה לפנינו – אסורה.

*

'רב אשי, כי הוה אתי טריפתא לקמיה – מכניף ומיייתי להו לכולהו טבחי דמתא מחסיא, אמר, כי היכי דלימטיין שיבא מכשורא'. (סנהדרין ז: וע' ברש"י להלן נב. ד"ה כתוב בה"ג)

*

טרף נתן ליראיו – 'דמלה דא (- ענין הטריפות) לא יהביה לאודהרא ביה אלא לאינן דחלי שמיה ודחלין ליה... ובגין דהאי מלה חומרא דאורייתא ובעי לאודהרא בה – נתן ליראיו – ליראיו ודאי ולא לאחרי'. (מתוך זר משפטים קבא:)

*

ואנשי קדש תהיון לי ובשר בשדה טרפה לא תאכלו – הקדים המקרא לאיסור טרפות מצות עשה זו של ואנשי קדש תהיון לי, וגם דייק המקרא ובשר בשדה – והרי אין שום נפקא מינה לפי הפשט אם נטרפה בבית או בשדה, וכדאיתא... אלא לפי הפשט בא ללמדנו שלא נימא דאזהרת טרפה היא משום דטרפה אין בשרה בריא, ונפש נקיה אינה מקבלו, משום הכי פירש הכתוב דלא משום שתהיו נפש נקיה הזוהרת אלא משום שתהיו אנשי קדש, מופרש לדעת עליון, ואם כן אפילו היא בשדה טריפה, שהיא חורשת בשדה והרי היא בריאה, ובאה חיה וטרפה ומיד נשחטה, וא"כ לא חלתה כלל והבשר בריא – מכל מקום מוזהרים אתם עליה'. (העמק דבר שמות כב,ל)

'לא נאמר אנשים קדושים אלא ואנשי קדש – אנשים שיעודם היא עבודת הקודש; אין אדם נעשה 'קדוש' כשאינו אוכל בשר טריפה, אך דרכו סלולה לקראת חיי קדושה. מאכל טריפה הוא מכשול בדרכנו לקראת השגת ייעודנו הקדוש; מי שאוכל טריפות, יקשה עליו לעלות אל רום מעלת הרוח והמוסר, שעל כולנו להגיע אליו.

טעם זה – ואנשי קדש וגו' – העומד בראש איסור טריפה, שהוא הראשון בין דיני כשרות המאכלים שבתורה, טופח על פניהם של כל אלה הרוצים להסביר את הדינים האלה על יסוד טעמי בריאות, אקלים ותנאים שהזמן גרמם, וכיוונתם להפקיע את הדינים האלה מתוקפם בזמן הזה. פירשה התורה בטעמים של הדינים האלה ואמרה, שאין הוא כרוך בבריאות הגוף, אלא בטוהר הרוח ובחוסן המוסר, למען נתקדש בקדושה ונהיה מוכנים בכל עת ובכל שעה לקבל כל עניין אלוקי וטהור...'

'אל יאכלו אנשי קודש בשולחן אחד עם עולם היסודות והחיות. אל תהא אכילתנו רק תהליך גופני, אלא יהא בה משום מעשה מוסרי; אל נבחר את מזוננו רק על פי שיקולים גופניים; אלא נזכור את ייעודנו להיות אנשי קודש, ונבחר על פי שיקולים מוסריים.'

(פירוש רשב"ר דירש שם; שמיני ד,יא)

וכדברים האלה נמצא כבר בספר 'עקדת יצחק' בטעם איסורי המאכלות: 'והראוי שנדע כי לא לענין בריאות הגוף וחליו נאסרו אלה המאכלות כמו שכתבו קצת. חלילה, שאם כן נתמעטה מדרגת התורה האלקית מהיותה במדרגת חיבור קטן מספרי הרפואות הקצרים בדבריהם וטעמם, וזה מגונה. גם שהגוים הבלתי נשמרים ראינום שהם חיים על הבריאות וכו'. אמנם מה שנאסרו הוא לענין חלאי הנפש ובריאותה, כי הם מתועבים ומשוקצים ומזיקים אל הנפש המשכלת ומולידים בה האטימות ורוע המזג וקילקול התאוות אשר מהם תתהוה רוח הטומאה המטמאת את הדעות והמעשים והמגרש רוח הטהרה והקדושה. ולזה נקראו בתורה איסור המאכלות והיתרן בשם טומאות וטהרות' (וכ"כ בפירוש האברבנאל; מהר"ל מפראג).

*

'... וזה שאמרו חז"ל (ברכות נה): שלחן דומה למזבח – כי שיעור פגימות החליף כשיעור פגימות המזבח (חולין יז). גם על השחיטה גימטריא תל"ז, ובזעת אפיך תאכל לחם – ראשי תבות גימטריא תל"ז (אם הארבע תבות). לרמוז חסרון הפרנסה ע"י שוחטים שאינם מהוגנים. וזה פרוש טרף נתן ליראיו – כי טרף יש לו שני משמעות: לשון טרפה, כמובא בזהר סוף משפטים, ולשון מזון – לרמוז, כשישראל שומרים את עצמם מטרפה, על ידי זה יש להם פרנסה' (מתוך לקוטי מוהר"ן לזו).

דף מט

באורים הערות וראשי פרקים לעיון

'אבל דזיתא – מיבזע בזע' – הר"ן פרש (דלא כרש"י וכתוס'), שהחשש הוא שמא ניקב הגרעין את כיס המרה עצמו. וכתב לפי זה שהוא הדין למחט הנמצאת שם, טרפה, כי אף לפי הדעות שהכשירו במחט הנמצאת בריאה ובכבד (והלכה כמותן), מודים במרה, מפני שעורה רך ודק. עוד כתב, שגם מחט הנמצאת בדקין, מתוך שהם דקים ומעוקלים, חוששים לניקובם. ויש חולקים, שאם נמצא המחט בדקין מונחת לארכה, אין לחוש לנקב, וכדין קוץ שנמצא בוושט (לעיל מג. כ"כ מהר"ם, מובא בחדושי אנשי שם).

ג. ריאה הדומה לבקעת – טרפה (רפרם). – יש אומרים: במראה. וי"א שקשה היא כעץ, וי"א שהיא חלקה לגמרי, שאין בה מראה חיתוך כלשהו (עפ"י רש"י ותוס'. וע' ר"ן).
ריאה הנראית ככחל – כשרה. שחורה כדיו – טרפה, (שסימן לקותא הוא). ירוקה – כשרה, ודוקא ירוק ככרתי או כעשבים או שאר מיני ירוק (צהוב), ובלבד שלא תיראה כגוון הכישות או כרכום או כמראה חלמון הביצה. (עפ"י תוס'). אדומה – כשרה. (וע' פרטים נוספים לעיל מו).
ריאה הדומה לכבד – כשרה. לשאר בשר – טרפה. (רוב הראשונים פשוו לענין מראה וגוון. והרא"ה פרש לענין קושי ורכות. ער"ן).
(כתבו ראשונים, שהמראות בריאה נידונות לפי מצבה כאשר היא נפוחה ולא כשהיא מכווצת).
אטום בריאה (= בשר אטום שאינו מתנפח ועולה בנפיחת הריאה. עפ"י רש"י) – אם מחמת מוגלה – כשרה. ואם לאו, בודקים ע"י הנחת דבר קל וניפוח (לאחר שנקרע), אם אכן המקום אטום ואין בו מעבר אויר – טרפה. (מחמת לקותא).
קרום שעלה מחמת המכה – אינו קרום, שסופו ליסתר, וטרפה מחמת הנקב.
ריאה שנשפכה כקיתון והקרום שלה קיים, והרי היא חסירה בתוכה – ר' יוחנן ור' חנניה הכשירו (חסרון מבפנים לא שמיה חסרון). ובלבד שהסמפונות קיימים ולא נימוקו (רבא). ואפשר לודא זאת ע"י שפיכת הבשר שנימוח לתוך כלי – אם יש בו שורות לבנות – הרי שהסימפונות נימוחו גם הן.
וכן ריאה שנימוקה מקצתה מבפנים, (ללא שנשפכה כקיתון אלא שנתרוקנה), וקרום שלה קיים, (אפשר אפילו קרום אחד, או שמא דוקא שני הקרומים – ע' זכר יצחק יט, כ) – אפילו החלל מחזיק רביעית הלוג – כשרה. ריאה שניקבה – טרפה. רבי שמעון אומר: עד שתנקב לבית הסימפונות (- לסמפון גדול. מה:). ומודה ר"ש בנקב שיש בו חסרון, שהיא טרפה בכל אופן. (היו חכמים שפסקו כר' שמעון, ואולם מסקנת הגמרא היא שאין הלכה כר"ש. להלן מט.).

דף מח

פב. האם הבהמה נטרפה באחד מן המקרים הבאים?

- א. ניטלה שלפוחיתה (= רחמה); (ניטלה שלפוחית השתן).
- ב. התליע הכבד.
- ג. ריאה הדבוקה לדופן (= למקום הצלעות).
- ד. ריאה שניקבה ודופן סותמתה.
- ה. ריאה שהעלתה צמחים (= אבעבועות מוגלתיות). וכן כליה.
- ו. מחט שנמצאת בריאה.
- ז. נקב בסמפונות הריאה.
- ח. דקין הסובבים שנקבו זה לתוך זה, ולא כלפי חוץ.
- ט. מחט שנמצאת בכבד.

א. ניטלה השלפוחית (= הרחם) – כשרה. (רבי טרפון הורה להטריף, וחזר בו. סנהדרין לג. ויש מי שפוסק בעוף שנטלה שלפוחיתה, שהיא טרפה. ע' להלן נו: ובתוס' בשם ר"ח).
(אבל שלפוחית השתן שניקבה או ניטלה – טרפה. ר"ח, תוס', ועוד. אבל הראב"ן כתב להכשיר, שאין להוסיף על הטרפות. ערא"ש להלן נה:).

ב. התליע הכבד – כשרה. (ואם התליע גם הכזית שליד המרה ובמקום חיותא – יש מצדדים לכאן ולכאן. ער"ן).

ג. ריאה הדבוקה לדופן, בין כולה בין במקצתה ע"י סירכה (ראשונים) – רב נחמן אמר: אין חוששים לה אא"כ קיימת ריעותא בריאה, שעלו צמחים סביבות מקום דיבוקה. מר יהודה בשם אבימי אמר: בכל אופן חוששים לה (וכן הלכה. רש"י והגאונים), וצריכים להפרידה מן הדופן (בסכין שפיה חלש (וערש"ש), שלא ייקרע קרום הריאה בהפרדתו) ולראות, אם יש ריעותא בדופן – תולים הקלקול בו, וכשרה. ורב נחמיה בריה דרב יוסף בדקה בפושרין, לודא שאין בה נקב. (כן פרש"י ותוס' ועוד. אבל הר"ה הר"ן ועוד פרשו שבדיקת רב נחמיה – לקולא, כאשר אין מכה בדופן). לא נמצאת ריעותא בדופן – מחמת ריאה הוא, וטרפה. (וכשיש בה צמחים וגם יש ריעותא בדופן – התוס' והרמב"ן כתבו לאסור והר"ן כתבו להכשיר.

(והנה סיכום שיטות הראשונים (עפ"י הגר"א, כפי שסיכם החזו"א – ד, יא):

ר"ף: כאשר יש מכה בדופן – מועילה בדיקה, אפילו העלתה הריאה צמחים. אין מכה בדופן – טרפה, ואין מועילה בדיקה.

ר"ן: אם יש מכה בדופן – כשרה אפילו העלתה הריאה צמחים, ואין צריך בדיקה. אין מכה בדופן – טריפה, ואין מועילה בדיקה.

ר"ת, רמב"ם, ר"ח: יש מכה בדופן – כשר בלא בדיקה אפילו העלתה צמחים. אין מכה בדופן – כשרה בבדיקה, גם אם העלתה צמחים. נאבד ללא שבדק – אסורה אפילו לא העלתה צמחים.

תוס': העלתה צמחים – אפילו יש מכה בדופן, טריפה ואין מועיל בדיקה. לא העלתה צמחים, ויש מכה בדופן – כשר בבדיקה. (וצ"ע בשנאבד ללא בדיקה, האם הבדיקה אינה אלא חומרא במקום האפשר או שמא היא מעכבת).

רשב"א בשי' רש"י: העיקר תלוי בבדיקה, ואם בדק ולא בצבץ, אפילו העלתה צמחים ואין מכה בדופן – כשרה. נאבד בלא בדיקה, אפילו יש מכה בדופן ולא העלתה צמחים – טרפה.

לדינא, מכשירים במכה בדופן ללא בדיקה, ואפילו העלתה צמחים, (שוו דעת רוב הפוסקים, שר' נחמיה להקל בא). אין מכה בדופן – אין מכשירים אפילו בבדיקה. (כדעת הרי"ף, שזו גם דעת הרמב"ן, והביא כן מתשובת רב האי גאון, וכ"ה דעת הר"ן. ומ"מ נראה שאינו אלא ספק, ומחמירים מספק).

ולפי המנהג המקובל לדין, המובא ברמ"א, שנוהגים במשמוש ומיעוץ הסרכות. ואם נקרע במקום הסירכה – טריפה, הוא הדין גם בסרוכה לדופן ואין מכה בדופן. ואם יש מכה בדופן יש להקל, כשנראים הדברים שהיתה הסירכה עוברת ע"י מיעוץ. עד כאן מהחזו"א. וע"ע בשו"ת אור שמח (לקוטים ג), שהמנהג בוילנא (עפ"י התבו"ש וחכמת אדם) להטריף בסרוכה לדופן ויש מכה בדופן. ואולם אנו אין נוהגים כן אלא בודקים במיעוץ ובקליפה. ע"ש. סיכום ובאור נרחב לשיטות הראשונים – ראה גם בשו"ת ישכיל עבדי ח"ד יו"ד ב).

ד. ריאה שניקבה ודופן סותמתה – אם במקום שהם שוכבים וסמוכים בדרך גידולם הטבעי, דהיינו במקום חיתוך האונות – כשרה. (רב נחמן. ואין חולק בדבר. רש"י). ואם יש נקב בדופן באותו מקום – פסולה. ואמר רבינא שאין להכשיר אלא כשהריאה נסבכת ונאחזת בבשר שבין שתי הצלעות ולא בצלעות עצמן. (כפרש"י. והרמב"ם ור"ת חולקים, שאין חילוק בין סיבוך בבשר או בעצם. אלא החילוק הוא בין סמוך וסבוך ובין סמוך ולא סבוך. ובתשובות רב שר שלום גאון כתב להלכה שאין צריך סביך וסריך, אלא כל שסמוכה לדופן – כשרה. וכנראה לדעתו חולקים בדבר רב נחמן ורבינא, ופסק כרב נחמן. ורבנו גרשום כתב שאפילו סרוך וסבוך צריך לבדוק ע"י נפיהה. ובתוס' כתבו 'ועתה נוהגין להטריף כל הסירכות ואין בודקין אותן לא בדופן ולא בפושרין'. וע' אג"מ יו"ד טו – בנידון אונא שנסרכה לדופן שיש בה מכה, ונראה לעינינו שסביך, שהורה להתיר בהפ"מ משום ספק-ספקא).

ה. ריאה שהעלתה צמחים (ואין שם סירכא) – שמואל הכשיר, וכן הורה ר' יהודה בר"ש בשם ר' אבהו בר"ש. ויש שחככו בדבר, משום דברי רב מתנה, שמלאה מוגלה – טרפה. וכן ר' יוחנן לא אמר בה לא התר ולא איסור. וסיפרו שרב נחמן בעברו בשוק, לא מזה ביד המוכרים, אפילו בצמחים גדולים (ומוגלתיים, וכדלהלן נה: וברש"י). וכן ר' אמי ור' אסי לא מזהו אפילו בצמחים גדולים ביותר (ר"ן) שכבר נתקשו. (להלכה כשר. ר"ף)

כליה שהעלתה צמחים; מלאים מוגלה – טרפה. מים זכים (צלולים ואינם סרוחים. נה) – כשרה. (ודין הריאה במים שאינם זכים – מחלוקת הראשונים. ערמב"ם (שחיטה ז), ובראשונים להלן נה; שו"ת מהרי"ק לו).

ו. מחט שנמצאת בריאה ובדקונה שאינה נקובה מבחוץ, שאין הרוח יוצאה ממנה – ר' יוחנן ור' אלעזר ור' חנינא, וכן דעת ר' אמי, הכשירו (שיש לתלות שהמחט נכנסה דרך הקנה). רבי שמעון בן לקיש ור' מני בר פטיש ור' שמעון בן אליקים הטריפו. (מחשש נקב בדיקין ובקרום הריאה. והלכה שכשר. רש"י, ר"ף). ואולם אם אין הריאה בשלמותה לפנינו, אף לדעת המכשיר – אסור, שמא היא נקובה בחלקה האחר. נמצאת המחט בסמפון הגדול – אף החכמים שהטריפו לעיל, כאן לא הורו בה איסור, שיותר יש לתלות שנכנסה המחט בקנה. (ולדעת המכשירים, אף בדיקה אינה צריכה. ר"ן). (אין חילוק בכיוון המחט, אם חודה כלפי הסמפונות או כנגדן. עפ"י תוס').

ז. ניקבו הסמפונות; אם בין סמפון אחד לחברו – טרפה, (שהדופן קשה היא ואינו סותם הנקב), אבל ניקב לאחר מקום הפיצול, לבשר הריאה – כשרה, (לפי שהבשר רך ונכנס לנקב ומגן עליו). (אין חילוק בין סמפון הגדול לשאר סמפונות לענין נקב. שו"ת מהרי"ק לו. ע"ע רמב"ם – שחיטה ז, ג ובנו"כ; שו"ת הריב"ש קפט; תשב"ץ ח"ב קמח).

ח. 'הדורא דכנתא' שנקבו אחד כלפי חברו ולא ניקב החיצון שבהם – כשרה, שחברו מגן עליו.

ט. מחט שנמצאת בכבד – סבר מר בר רב יוסף להטריפה, ואולם רב אשי הסיק שאם הצד העבה של המחט (בעובי שאין בו יכולת לנקב) בולט מן הכבד החוצה, והצד החד בתוך הכבד – ודאי המחט ניקבה את הדיקין ונתחבה לכבד, וטרפה. אבל להפך – אין חוששים לכך, אלא שנכנסה לכבד דרך הסמפונות, והלא הכבד עצמו אינו נפסל בנקב. (כתבו התוס', שהוא הדין כאשר המחט כולה תחובה בכבד, יש חילוק אם הצד העבה כלפי הסמפונות או כנגדן. ויש מי שכתב, דוקא באופן זה חילקו בגמרא, אבל אם חוד המחט בולט החוצה, חוששים שמא ניקב אברים אחרים, הגם שנכנס דרך הקנה. דעה זו מובאת בר"ן). נמצאת בסמפון הגדול שבכבד – נחלקו החכמים, והסיק רבינא להכשיר. (והורה לחייב את החכמים שהטריפוה והאכילוה לכלבים). (מהרמב"ם משמע שסמפונות הכבד שניקבו – טרפה, ושאר ראשונים חולקים).

דף מט

- פג. האם הבהמה או החיה נטרפת במקרים דלהלן? –
א. גרעין של תמרה או של זית נמצא במרה.
ב. נמצא נקב בריאה לאחר משמוש יד הטבח.